

alapján verselte meg Toronyi Tamás hősi tetteit. A népi hangvételű ének, bár a régi históriás énekek hangját idézi, számos részlete a felvilágosodás kori törekvések kifejezője) a „hősi múlt” megidézése, a „Várna, Mohács” motívum stb.), stílusa népies jellegű, ugyanakkor az eposz műfaj némely jellegzetessége is megtalálható e kései históriás énekekben.

A kötetet és a szövegeket Virágh Ferenc szakszerű jegyzetei kísérik.

E kis terjedelmű kiadvány hasznosan szolgálja a helytörténeti kutatásokat, a történet-népszerűsítést, de a Toronyi Tamásról szóló ének publikálásával irodalomtörténeti érdeke sem lebecsülendő.

Komlövöski Tibor

Comenius Magyarországon. Comenius Sárospatakon írt műveiből. Összeállította, a bevezetést és a jegyzeteket írta Kovács Endre. Bp. 1962. Tankönyvkiadó. 409 l.

Comenius sárospataki írásainak magyar fordításban való közreadásával fontos adósságot törlesztett könyvkiadásunk. A *Nagy oktatástan* (1953), a *Látható Világ* (1959) és *A világ útvesztője* (1961) után egy kötetbe gyűjtve megtaláljuk most csekély kivétellel valamennyi magyar földön írt munkáját. Ezek az írások egytől egyig a sárospataki iskolával, a hazai művelődéssel és a magyar politikával kapcsolatosak, s ismeretük nélkülözhetetlen nemcsak a kor magyar művelődés- és iskolatörténete, de politikai története szempontjából is. Kovács Endre szerencsésen válogatta össze a kötet anyagát, ha egyáltalán válogatásnak lehet nevezni. Hiszen egy-két kisebb jelentőségű íráson kívül csak a *Látható világ* és a nagyobb terjedelmű *Schola ludus* teljes szövege hiányzik belőlük. Az előbbi azonban nemrég amúgyis megjelent új kiadásban, az utóbbiból viszont megkapjuk azért az elvi jelentőségű bevezetést, valamint egy szemelvényt. E két mű teljes közlése nemcsak a kötet terjedelmi kereteit feszítette volna túl, hanem ki is ütne belőle, hiszen az itt egybefoglalt szövegek csupa elvi jelentőségű írások, beszédek, melyek közé nehezen illeszkedett volna bele az *Orbis pictus* és a *Schola ludus* gyakorlatiasabb szövege. Ez a körülmény azonban nem mentheti fel a magyar tudományt az alól, hogy módot találjon mielőbb a *Schola ludus* teljes magyar fordításának a kiadására. Kár, hogy az a kedvező lehetőség, amit a *Régi Magyar Drámai Emlékek* kötetei nyújtottak, nem került felhasználásra. Az egyes szövegeket pontos forrásutalások és precíz jegyzetek kísérik.

A bevezető tanulmány jó áttekintést ad a magyar Comenius-kutatás eredményeiről,

megadja a szükséges ismereteket a közreadott művek keletkezési körülményeiről, s Comenius munkásságában való szerepéről. Kár azonban, hogy a tanulmány szerzője nem törekedett új kutatásokkal elmélyíteni Comeniusról s magyarországi szerepléséről szóló ismereteinket, hanem csak utalt ennek jövőbeni fontosságára. Különösen egyes túlságosan általános és legyszerűsített tételek és megállapítások sokoldalúbb kifejtésére volna szükség. A marxista Comenius-kutatásban minduntalan ismétlődik az a megállapítás, hogy a nagy tudós munkássága a feudalizmus és a polgárság határán áll, hogy a polgári haladás úttörője, de még elavult, feudális jellegű nézeteknek is hordozója. Kovács Endre is végeredményben így határozza meg Comenius helyét a fejlődésben. Mindez igaz is, csak meglehetősen semmitmondó. A XV. századtól a XVIII. század végéig, sőt gyakran egészen a XIX. század elejéig ugyanis ez csaknem minden valamire való gondolkodóról, tudósról, íróról elmondható. S ez természetes is, hiszen a feudalizmus és a kapitalizmus közti átváltás több szakaszban, sok helyen hosszú folyamatként ment végbe, s így az egyetemes európai fejlődés esetében jó három évszázadot tesz ki a polgári átalakulás időszaka. Ez pedig nagy idő, s ezen belül nagy történeti, művelődéstörténeti, irodalmi korszakok váltották egymást. Elnagyolt álláspont pusztán egy teológikus-középkori, valamint egy racionális polgári felfogásból kiindulni, s a közbenső, e kettő ötvözetét képviselő elméleteket, s így a Comeniusét is, pusztán a még régi és a már új rendszer keveredésének tekinteni. Annál is inkább, mert egy egész nagy korszaknak, a barokknak a középponti problémája ez; a barokk kori tudomány, filozófia, irodalom a modern, reális tényeknek, ismereteknek és az irracionális teológiai álláspontnak valamilyen tiszta harmóniában való egybefoglalására törekszik. Ennek során a hangsúly eshet a régi, visszahúzó elemekre, vagy pedig az új, előremutató mozzanatokra, de valamennyi barokk elméletben közös vonás egy megoldhatatlan ellentmondás áthidalásának a szándéka és kísérlete. Ilyen barokk elmélet a Comeniusé is: nem átmenet elsősorban, hanem igazi barokk rendszer, amely a különféle barokk elméleti koncepciók között nem a feudális rend makacs védelmének, hanem a polgárság lassú erőtgyűjtésének, — de csak szigorúan a feudális rend keretein belül! — az érdekben jött létre, azt hivatott elősegíteni.

A barokk probléma bekapcsolása nagyban elősegítheti Comenius mélyebb és történetileg hitelesebb megismerését. Szerencse, hogy az újabb magyar Comenius-irodalomban nem idegen már ez a felismerés. Tanú rá Dobossy László cikke (FK 1960, 369—82.), amely *A világ útvesztőjével* kapcsolatban ír

a barokk Comeniusról, mint barokkjelenséget regisztrálva e fiatakori Comenius-mű különös és gazdag stílusát. Feltűnő azonban, hogy a Dobossy által felsorolt stíluszajtsátságok sokkal inkább a manierista stílus megnyilvánulásai, pontosan egyeznek a Rimay vagy Prágay András stílusában újabban kimutatott elemekkel. A kései hanyatló reneszánsz világ'' kép tartozéka az „útvesztő”, a „labirintusképzete is: a kitágult, megnagyobbodott, bonyolultabbá vált világban a humanizmus világnézete már nem biztosít eligazodást, ezért tűnik a világ áttekinthetetlennek, szövevényesnek, Daidalos krétai építményéhez hasonlóknak. Comenius azáltal válik barokk íróvá és gondolkodóvá, hogy megtalálni véli azt az Ariadne-fonalat, melynek segítségével tájékozódni lehet e labirintusban. Éppen a sárospataki írások egyikében, a kötetünkben is olvasható egyik beszédében használja ő maga is ezt a hasonlatot a tudomány elsajátításának igazi módszereiről szólva. (*Az igazi módszer dicsérete*, 191–8.) A kelet-európai későhumanizmus eszmevilágának, s a barokk világképnek az összefüggéseiben Comenius munkásságát további alapos vizsgálatoknak kell majd a jövőben alávetni. Ehhez a munkához a sárospataki művek mostani jó kiadása komoly segítséget tud majd nyújtani.

Klaniczay Tibor

Ady Endre összes versei. 1—2. köt. Sajtó alá rendezte: Koczás Sándor és Krajkó András. Bp. 1962. Szépirodalmi K. 766; 816.

A *Magyar Klasszikusok* szerkesztői a sorozat befejezéséül Ady összes verseivel ajándékozták meg az olvasókat. Ez az ajándék annál becsebb, mivel Ady verseinek minden eddiginél teljesebb gyűjteményét állították össze a sajtó alá rendezők. 168 verssel tartalmaz többet a kiadvány, mint a legutóljára megjelent összes versek (Ady Endre összes versei. Szépirodalmi Könyvkiadó 1961). Nemcsak a *Rövid dalok* gyűjtemény eddig kihagyott darabjait vették fel a sajtó alá rendezők, hanem gondos filológiai kutatómunka eredményeként sok, eddig kötetben még meg nem jelent verset is közölnek. Először kapjuk, a nagy versektől elkülönítve, a zsenéket és az alkalmi verseket, rögtönzéseket is. Régen zavaró hiányérzetet pótoltak a sajtó alá rendezők, mikor a versek élére visszaállították a dedikációkat, az Ady verseknek ezeket a szerzős tartozékaikat, melyeknek hiánya érthetetlen módon valósággal megcsönkította a költő művét az utóbbi évek kiadásaiban. Gondos és pontos a szövegközlés is. A szerkesztők láthatóan igyekeztek megszabadulni az eddigi kiadások sajtóhiba és értelmezési hiba ballasztjától és ha ez teljes mértékben nem is sikerült, igen sokat kijavítottak az előző kiadások, még a

gondosan átnézett utolsó kiadás hibái közül is. Úgy látszik, hogy ez a kiadvány erőpróbanak készült a kritikai kiadáshoz és elmondhatjuk, hogy ez az erőpróba sikeresnek bizonyult.

Nyilván a kritikai kiadásra való fölkészülés határozta meg az apparátus összeállításának módszerét is. Nincs ebben semmi kivetni való. Az azonban már vitatható, hogy a jegyzetelésnek itt alkalmazott módja helyenvaló-e ebben a kiadványban. A sajtó alá rendezők ugyanis a haladó szemléletű Ady-irodalom megfelelő helyeit jóformán minden válogatás nélkül idézik az egyes versek jegyzeteiben. Az így összeállított jegyzetek hasznos célt szolgálnak egy szövegkritikai kiadás apparátusának szerves részeként, de népszerű kiadványban nem túl szerencsés dolog az olvasóra bízni, hogy az Ady-irodalom megállapításaiból mit fogadjon el és mit ne. Ne értsenek félre, nem a versek szájabarágós értelmezését, vagy éppen az Ady-irodalom sokoldalú kritikáját vártuk a jegyzetkészítőktől. Mindössze azt szerettük volna, hogyha már a jegyzetelésnek az itt követett módszere mellett döntöttek, akkor több kritikával éljenek és csak időálló, fontos és általános érvényű megállapításokat közöljenek, hagyják el az olyanokat, melyek lényegtelenek, vagy mai ismereteinknek vagy ízlésünknek már nem felelnek meg. Nagyon nehéz például általános érvényűnek elfogadni Révai Józsefnek azt az egyéni véleményét, mely a Csinszka-verseket Ady szerelmi költészete csúcsának tartja, szemben Ady régebbi szerelmi lírájával, mely a „pánszexualitás okozta gyöttrődésből” fakadt (*Örizek a szemed jegyzete* 670. l.). Gyakran olvashatunk a jegyzetekben semmitmondó részleteket pl. Benedek Marcell *Ady breviáriumából*. Ezeknek a mű egészében bizonyára helye van, de így kiragadva jelentőségüket veszítik. (Pl. *Igy van magyarul* vagy *Oh, bujni bartlangokba* jegyzetében 676. és 680. l.) Ezzel szemben a *Feleselés egy asszonyverssel* jegyzetében (650. l.) csak feltételezésként említik, hogy Mylittaversről van szó, holott Hegedűs Nándor az ItK 1962. 2. számában (213. l.) közli is Mylittának azt a versét, amelyiket Ady a sajátjába beleszótt. Igen tanulságosak viszont a jegyzetek, ha keletkezéstörténetet adnak, mint pl. a *Vén diák üdvözlete* jegyzetében (581. l.), ha Ady leveleiből idéznek, ha az Ady-prózát használják fel magyarázatul, vagy ha a sajtó alá rendezők maguk magyaráznak egy-egy verset. Nem vall egységes koncepcióra, hogy az első Ady-kötetek verseihez még a szövegváltozatokat is közlik a jegyzetekben, (véleményem szerint fölöslegesen), a későbbiekhez viszont nem, de megértjük, hogy a kritikai kiadás előkészítésének lendülete elragadta a szerkesztőket. Az viszont igaz örömmünkre szolgál, hogy minden